

Jugoslavjenska žetva.

Običaji i obredi s uporedbama.

Ivo T. Franić — Zagreb.

I

Seljak je bogobožan, ali i praznovjeran. Ako i primi novo, s nepovjerenjem dijeli se od staroga. U stalnoj borbi za opstanak, vječno razapet između straha i nade, on i u kršćanstvu stvaru zasebnu religiju. Izbrisavši imena bogova, u novu vjeru unesao je bezimene demone. A gdje je samo mogao, funkcije starih bogova prenesao je na kršćanske svece (sv. Ilija, sv. Petar, Blaž, Vid, Ivan Krstitelj, Đurađ, Božić, Uskrs itd.).

Za zemljoradnika važi njegov agrarni kalendar, koji se, stvarno uzevši, nije ni danas izmijenio od poganske pradobe. Svi narodi sačuvali su kult sunca i s njegovom zimskom solisticijom povezali (25 XII) začetak nove agrarne godine. Rim je dugo, i poslije kršćanstva, sačuvao veliki praznik »dies natalis solis invicti«. Perzija slavila je na taj dan rođendan »Mithrasa« u pećini, a Feničani »Melkart«.

Egipat rođenje Ozirisovo, a Grci Dionizovo zadržali su za 6 januar. Kršćanstvo uskladilo je rođenje Isusa s rimskim praznovanjem. Tog dana su i Germani slavili svoj »Jul«. Slavensku slavu prekrile su antičke i kršćanske koprene. Znademo da su slavili, ali ne znamo šta.

Na 25 decembra sunce počinje da raste, pošto je 24 XII imalo najkraći dan. Rast napreduje do 24 juna (Ivanjdan), kada dosegne (ljetnog solisticija) svoj maksimum. Od 25 VI počinje silaženje, da 24 XII završi svoj hod s minimumom trajanja dana. S tim u vezi ras-

Ivo T. Franić.

poređeni su i agrarni obredi i narodni običaji, s jasnim magičnim primjesama.

Oko Ivanjdana počinje žetva godišnjeg napora i spremanje uroda. Nije ni čudo onda, da je ona spojena s pjevanjem, igrankama, gozbama i veseljem.

Žetva se dijeli u 3 povezana, no, uistinu, zasebna posla:

1. s a m a ž e t v a : rezanje klasova srpom ili kosom;
2. v e z a n j e u s n o p o v e i n a l a g a n j e u k a m a r e , s t o g o v e i l i p l a s t o v e ;
3. v r š e n j e : odvajanje zrna od slame i čišćenje od pljeve.

U narodnim običajima i obredima koji su povezani uz ove poslove izbija nekoliko jasnih primjesa i utjecaja:

a) s v e č o v j e č a n s k i h koji dosižu postankom u preistoriju i zajednički su svima ili većini naroda; b) a n t i k e , g r č k e i r i m s k e ; c) p r a s l o v j e n s k i h p o g a n s k i h ; d) k r š ć a n s k i h kojima je zamijenila ili preodjenula poganske ostatke nova vjera; e) o k o l n i h s u s j e d a , koji su neposredno ili migracijom namitali svoje; f) n a p o k o n p r e o s t a c i naroda koje su naši preci z a t e k l i u d a n a š n j i m n a s t a n b a m a i s n j i m a s e , u t o k u v r e m e n a , a m a l g a m i s a l i .

Prvoga dana ide se žeti poslije izlaska sunca, a kući se vraćaju prije no što sunce zađe.¹ Oko Đevđelije to tumače: »d a b i h l e b a c b i o b e o k a o s u n c e . «² Vrijeme za žetvu nije svagdje isto. U L o b o r u svaka strn koja nije pred Petrovom (29 VI) požeta mora se na petrovski post zažeti.³ U Poljicama »t a j i n « (vrijeme) za žetvu pšenice jest nedjelja dana pred sv. Ilijom (13 VII). Na Ilijino obično se poveže u snopove.⁴ Tamo pjevaju:

Žetvu žela moba Todorova
Na Iliju i na Mandalinu.
Ali Ile Mandi govoriја:

»Savij, Mande, niz oblake trake,
A ja oču munje i gromove,
Da pobijem mobe Todorove.«⁴

Ozimica žanje se u Poljicama poslije pšenice.⁴ U srezu Omoljskom počinje oko sv. Prokopija (21 VII), oteže se do poslije sv. Ilije (2 VIII), a često i do Preobraženja (19 VIII).⁵ U srezu boljevačkom započinju odmah po Petrovdanu (29 VII) i traje do sv. Ilije (2 VIII).⁶ Oko Đevđelije žetva počinje rano. Još u mjesecu maju. Počim s ječmom, nastavljaju s raži i ovsem, da na koncu požanju pšenicu i urov. Bijelo proso žanju istom u mjesecu julu. Ko žanje i poslije Petrovdana, ismjehavaju ga.⁷

Od pradavnih vremena u Evropi se želo s r p o m i k o s o m .⁸ Srp je stariji i dokazan već u starijoj brončanoj dobi. Najmanje od II tisućljeća prije Krista.⁹ U zasutome koritu staroga Drave kod Torčeca, sjeverno od Koprivnice, našao sam jedan srp iz mjedi,¹⁰ a drugi iz željeza (rimsko doba). Naziv je indoevropski (grčki *ἄσπη*, lat. *sarpere*, *sarpo*, ir. *serr.*, lat.: *sirpe*, sthn. *s a r f*, stsl. *srъpъ*, finski *sirp*, *sirppi*.¹¹ U srednjoj Evropi kosa je mnogo mlada od srpa. Niederle ju meće u

kasno latensko ili rimsko doba.¹² Naziv »kosa« — kositi izraz je sveslovsjenski. Od Slovsjena unišao je u novogrčki jezik (κοσῖά), albanski (kose) i mađarski (kasza).

U Poljicama su od starina žetelice žele žito srpom. Tek u novije doba ga i kose s »napravljenom kosom« (metne se na kosu željezna šipka, koja dijeli pšenicu da se ne »mrtovlasa«).¹³ U Otoku ljetina se kosi, ako je rana i uspravna, a žanje, ako je ulegnula. Ko ima dosta radnika, taj požanje i žito i ječam, a zob se pokosi.¹⁴ U srezu Omoljskome žito žanju srpom, a negdje se i kosi; naročito ječam i ovas.¹⁵ U Đevdeljskoj kazi žanje se jedino srpom.¹⁶

Žeteoci žanju. Borje, srez Ivanec.

Pračovječanska je vjera u demone i nastojanje da ih se primjerom

magičnih sredstava sklone na službu čovjeku u korist, a one štetne da se umilostivi ili u škodljivom dejstvu spriječi. Zato su bili propisani izvjesni običaji i obredi. Jedni sa zadaćom prosidbenom, (ovi su obično primjenjivani prije dotičnog važnog posla), ili zahvalnom, kad je posao već srećno završen. I stari Slovsjeni obraćali su se bogovima i demonima koji su gospodarili s prirodnim silama koje su dolazile u obzir. U prvome redu suncu, kao najvažnijem gospodarskom činiocu. No u tim običajima imade već toliko stranih utjecaja (grčkih, rimskih, germanskih i orijentalnih, pa mjesnih varijacija, kršćanstva s novim kalendarom svetaca itd.) da se iskonska slovsjenska jezgra ne da rekonstruisati.¹⁷ Ali je sigurno da ona postoji amalgamisana u utjecajima, no sa duhom slovsjenskim i mistikom našom.

Žetva je, prirodno, vrlo važan događaj u agrarnom životu seljačkog naroda. Pa nije nikakovo čudo, da je isprepletena brojnim narodnim običajima i obredima. Već Ibn Rosteh¹⁸ zapisao je o starim Slovsjenima poganskog perioda, da su pred žetvu uzimali u šaku prosina zrna i, uzdignuvši pogled k nebu, govorili: »Gospode, ti koji si nas opskrbio hranom, daj nam je i danas u obilju!« U Sušnjevu šelu i Čakovcu i danas, prije no što se late posla, kažu: »pomoz i Bože i Majka Božja, da bi rodilo i da bi ga bilo sto vagona«.¹⁹

Na mnogim mjestima prvi snop požanje i poveže višestruko domaćina. Ovoga ustoboči, dok drugi snopovi ostanu ležati.²⁰ U Đevde-

lijskoj kazi, kada se prvi puta zažnije, bilo sirovo ili suho, mora se odmah vezati jedan snopić — snopče — »niva da se zarađuje«. Kada domaćin ili domaćica donese ručak, najmlađi »žitvar« (žeteoc) uspravi ono snopče pred domaćinom ili kime bilo, razapne preko klasja neku maramu i kaže mu: »ajarlija birikjet!« Dotični baci na to nekoliko metalnih novaca na maramu. To nazivaju

Zetelac i zetelica. Slaganje rukoveti. Borje, srez Ivanec.

»snop ispravajne«. To čine i drugim ukućanima, ako iziđu na njivu. A ako je njiva pokraj puta, čine to svakome znancu koji naide, a on baca metalnike u maramu.²¹

U Otoku, čim se ujutro dođe na njivu, načupa se žita ili ječma i pletu užeta.²² A plete se poput konopa od krova i zametne od tri struke.²³ Uža ne

pletu djevojke, već žene.²⁴ U srezu boljevačkom užeta prave muškarci. Užeta se broje na krstove. Svaki krst treba 17 užeta.²²

Na Kosovom polju, kada počnu prvoga dana žnjeti, okrenu ruke iza sebe i odrezu srpom tri klasa sa strnikama; zadjenu ih odostraga za pojas »da ih ne boli polovina« (krsta).²⁵ Taj običaj vlada i u Bosni.²⁶ Oko Đevdelije prva se rukovijet pojansom zaveže oko polovine, da ne bi žeteoca zabolila krsta i slabine, dok žanje. To klasje svaki žeteoc ponese uveče svojoj kući i objesi ga, da stoji.²⁷

Žanje se na rukovijeti (koliko se može jednom rukom uzeti). U Poljicama rukovijeti meću na »stavé«. ²³ U Otoku, gdje kose, za koscem ide žena koja »rukovjeta« (srpom skuplja otkose na male rukovijeti). Otkos ima da pada na žito koje stoji, a zob na zemlju.²⁴ U Đevdeliji po dvije rukovijeti, metnute na jedno mjesto, čine »pulo«. ²⁷ »Stave« i »pulozi« vežu se u snopove. Ako se koja zetelica mijenja na tabli, ne smije joj se u Šušnjevu selu i Čakovcu dati svoj srp u ruke, da s njim dalje žanje, već ga se baci na zemlju, a ona ga podigne i onda žanje, da se onaj »kite izminja ne umori ne poriče«. ¹⁹

Snopovi slažu se u »granice« ili »devetake« (od 9 snopova);²³ u Donjim Poljicama zovu ih »kladnje«. ²³ U Otoku, obično, predvečer »snašaju« snopove i slažu ih u »devetake« ili u »krstove« od 17 snopova. Slaže se i jedan i drugi tako, da polože jedan snop, a klasje mu zaklope s klasom drugoga snopa u istome redu. Na ova

dva, ali unakrst, metnu druga dva, i tako redom uvijek 2 do 2 i unakrst. Poslednjim, kojega metnu u sredinu, »zaklope«. Po broju krstova računaju koliko će, otprilike, biti vreća hrane. Ako je snoplje teško, biće »plátno« (isplatiće se).

U Varošu »krstak« ima 17 ili 21 snop. Krstak se odzgor »obatkome« (štap deo kao prst, dugačak do 2 metra, dolje zaoštren) »pribode«. ²⁸ U srezu Omoljskome slažu u »petinje«, a posle u »krstinje« od po 13 snopova. ²⁹ U srezu boljevačkome »petinje« imaju često i po sedam snopova, a »krstinje« po petnaest. Na njivi se čitavi dan ori pjesma i veselje.

Kao što oranje i sjetva, tako je i žetva u starih Slovjena imala brojne običaje nabožnog značenja, pune molitava, žrtava ili magičnih obreda i zaklinjanja, od kojih su se sačuvali samo okljaštreni preostaci u svih slovjenskih ogranak. Bilo je i žrtava, pa i krvnih. ³⁰

Kada žetelice svrše jednu tablu u Otoku, zagrlje se i vraćaju otkuda su i počele, pjevajući:

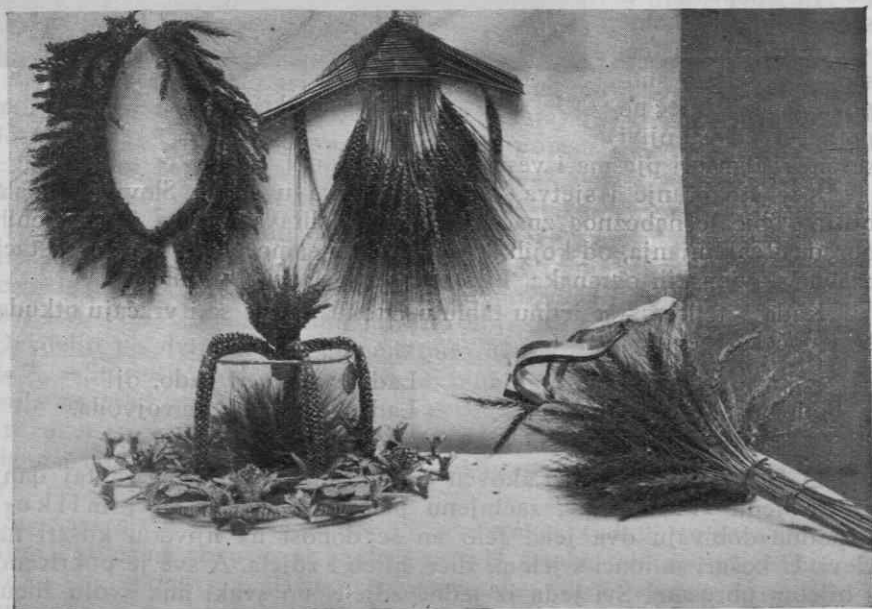
Na kraj, na kraj, mobo moja,	Ladole mile, oj, lado, oj!
Ladole milo, oj, lado, oj!	Ladna voda, mlad vojvoda,
Na kraju je ladna voda,	Ladole mile, oj, lado, oj!

U Šušnjevu selu i u Čakovcu propisan je i jelovnik za taj dan: jutro jedu »rizance«, začinjenu palentu, »palentu i mliko«; o podne dobivaju dva jela. Jelo im se donosi na njivu u košari na glavi. U košari su lonci s jelom, žlice, hljeb i zdjela. A sve je pokriveno s bijelim ubrusom. Svi jedu iz jedne zdjele, no svaki ima svoju žlicu. Ako nema dovoljno žlica, onda se dvoje od domaćih izmjenjuju. Što ostane od prvoga jela, dade se psu, ili istrese na njivu.

Slaganje krštaka.

Kako žetveni obredi nisu prosidbeni, već zahvalni, to su i žrtve i glavne svečanosti zadržane za konac žetve. U Crnoj Gori najmlađa žetelica zadnjeg dana žetve isplete od pšeničnih klasova »desark« koja se čuva 1—3 godine, obješena na čardaku. A ispletena je tako vješto, da se sama nikada ne pokvari.³¹ U Pečenjevcu i selima oko Leskovca na kraju žetve mladžarija isplete od naročite gomilice preostalog žita (osobito pšenice) tzv. »božju bradu«. Tu kitu iz klasja povežu crvenim koncem, zakite raznim cvijećem i nose domaćinovoj kući. Ovdje se pohrani pod strehom gdje čeka do sjetve slijedeće godine. Tada je skinu, orune nešto od zrnja i ovo najprvo posiju. Mnogi opet s tom »božjom bradom« okite stožer na gumnu.³² U obližnjem selu Brejanovcu spremaju »božju bradu« u hambar za žito, gdje ostaje čitave godine.³³ I u Bugarskoj kod žetve prvi ili posljednji rukovijet klasova žrtvuju sv. Blažu ili poljskom demonu.³⁴ Kod Bjelorusa, mjestimično, donesu prvi snop žita kući i postave ga u sobi pred ikonom.³⁴ U penzenskoj i simbirskoj guberniji, kada povežu posljednji snop, obuku na njega sarafan, a odozgo mu metnu kapu »kokošnik«. Na to ga, uz pjesmu, odnesu u dvor gospodarev, gdje se žeteoci počaste.³⁵ U Češkoj prvi poznjeveni snop zovu »dêd«, kojega žeteoci, isto tako pjevajući, odnose kući gospodarevoj.³⁶ I u Njemačkoj se načini iz posljednjeg klasja napravljenog snopa lutka.³⁶ U Haliću sprema tri klasa iz prvog podvoza žita.³⁷

Sl. 1. Žetelački vijenci i krune. Zbirka Etnografskoga muzeja Zagreb.

U Otoku, kada moba dožanje, i vezač sveže i zadnji snop, uspravi ga okomice na zemlju, i svi pozabadaju u njega svoje srpove. Vezač klekne, a ostali s njime oko snopa i mole »Pozdrav Gospi«. Kada ustanu, najstarija žena proturi ruku kroz snop sve do tla i zagradi zemlje. Ovu zemlju uveže se u maramu i čuva kao lijek od maternice (malo od nje raskvase pa napajaju bolesnika). Kad se dokučilo zemlje, izvlače klas iz strnike, i pletu vijenac, pjevajući:

Diva Oliva žito dožela	Onaj nosite u naše polje,
Žito dožela, tri vinca isplela,	Ne bi l nam polje rodilo bolje
Žitom ji splela, vinom zalila.	— — — — —
Prvog je splela žita pšenice,	— — — — —
Drugog je splela vina lozice,	Koji je splela zdravlja, veselja,
Trećeg je splela zdravlja i veselja.	Otaj nosite u naše selo,
Koji je splela žita pšenice,	Da nam je selo zdravo, veselo!

Kada vijenac dopletu, odrežu rojte s tkanice i svežu vijenac, pa⁸⁷ idu kući na »d o ž e o n i c u« (večeru) uz pjesmu.

Sunašce se lugom kralo	Dok ne rodi vrba groždem,
Ladole mile! Oj, lade, ojl! [*]	Suvi javor jabukama,
To ne bilo jarko sunce,	Bili pelin bundivama.
Već to bio brat i seka.	Mudra bila mlada seka,
Seka bratu poručuje:	Kitila je vrbu groždem,
»Dojd do mene, moj brajine!«	Suvi javor jabukama,
»Ne mogu — ti, seko, dojtj,	Bili pelin bundivama. ⁸⁸

U Loboru, kada se dožanje poslednji snop, baci se u vis i kaže: »Bog dej tako visoku pogaču!« Potom ispletu vijenac iz klasja i poljskoga cvijeća. Djevojka, koju smatraju najljepšom, mora donijeti na njivu svetačno odijelo, na glavu joj postave vijenac kojega nosi domaćinovo kući. Uz nju ide jedan mladi dječak s kiticom za škrljakom. Oko njih se okupe ostale žetelice i čitavim putem pjevaju:

Dime idime, Boga molime,	Bodo nam dali forent prezenta.
Boga zmožnoga, sunca oštoga,	Lepe zafaljujeme mi žnalice,
Je l so nam doma visoka gospoda,	In onda ista, ka ga je rihtala,
Nosimo dar, pšeničen venčec,	I mi si skupa lepe falime.

Vijenac kod kuće preda gospodaru, a on daje djevojci i dječaku po koji srebrni novac (sekser), a svima pred kuću donese vina, da na dvorištu piju prije no što unidu pod krov⁸⁹ na večeru.

U Slišanima, kad je žetva na izmaku, i ostane nepožnjevena samo jedna rukovijet, žeteoci to vlače razdvoje i u njih zabiju svoje srpove. Po tome tu kitu iščupaju skupa sa srpovima, pa ih jedna žetelica odnese u hambar, gdje čeka dogodišnje prvo sijanje.⁸⁸ U Ozrimu, okolina

* Ponavlja se iza svakog retka.

Peći, povežu »bradu« crvenim koncem. Onda svi žeteoci pođu oko »brade« s desna na lijevo, kako se sije, — i obidu je triputa. Po tome jedan od žetelaca pride i poveže sve srpove sa slamom, pa pošto i on obide za njima triputa, baci ih prema suncu i vraća: čije se sapište okrene od čovjeka, umrijeće ove godine; a koje se sapište okrene prema njemu, — ostaće.³⁶ I u Đakovu u Slavoniji na dan »dožetve« pletu ženske pšenični vijenac koji metnu domaćini ili najstarijem žeteocu na glavu, koji će, kada dođe kući, uz svirku gajdaša i pjevanje, objesiti u kući o klin.³⁶ U Ukrajini, Podoliji i Voliniji, kada načine poslednji snop, uz pjesmu spletu vijenac i metnu ga lijepoj djevojci na glavu, koja će taj snop predati gospodaru i pozdraviti ga, da je žetva svršena.³⁶ U mnogim krajevima pletu se trougaoni i četvrtasti vjenčići iz pšeničnog klasja koji se drže pred ikonama.⁴⁰ U Skopskoj Crnoj Gori zovu ih »lesarkama« i pletu ih od crvenke - pšenice.⁴⁰ Ovaj način raširen je svuda po Evropi. U Francuskoj ga krste: »bouquet de blé«. U Sibiru objese ga u crkvi, u Züriškom kantonu pred Kristovo raspeće.⁴⁰ U Marčanima, sreza čazmanskog, savske banovine, ostavi se jedna rukovijet klasja nepožnjevena. Ove požanje najstarija žena i odabere najbolje klasove iz kojih jedna žetelica isplete »vijenac«. Uplete se u njega i bijelog cvijeća »Ivančice«. Ona koja je splela vijenac nosi ga na glavi, praćena od svih žetelica i kod kuće metne vijenac na glavu domaćini ili domaćici (već koga prvo susrete). Kod ulaza u dvorište posiplju je žitom. Vijenac se spremi u sobu i čuva do Tri Kralja, a žeteoce se počasti. Kada svećenik ide blagoslivljati kuće, blagoslovi i ovaj vijenac. Zrnje se iz njega izvadi prije proljetnog sisanja i metne u vreću sjemena iz kojega će se sijati. Sjeme iz žetelačkog vijenca najprvo se posije.⁴¹ U Srijemu žetelački vijenac vjesi do Matijeva, a onda se njegovo zrnje posveti u crkvi i primiješa ostalome sjemenu. U srezu boljevačkome na sredini njive ostane uvijek nekoliko strukova nepožnjevenih. Njih zovu »božja brada«. Jedna od djevojaka poveže ove strukove i okiti ih cvijećem. Kada se požnje čitava njiva, pa kada se uveče pođe kući, onih se nekoliko strukova iščupa iz zemlje zajedno sa žilama i ponese kući. Tu ih domaćina ili domaćica lijepo splete i pohrani na suhume mjestu. Kada u jesen ili na proljeće počnu sijati pšenicu, domaćina uzme one strukove, oruni ih i pomiješa im zrnje s onom pšenicom koju je namijenio za sisanje, da bi se »žito rađalo čisto i bez glavnice, i da bi bolje rodilo«.⁴³

U Kragujevačkim selima ostave na njivi tzv. »mladu« (jer je mlada nekada imala »smiljevac« kao vjenčanu kapu, nakićenu paunovim i puranovim perjem, smiljem i drugim cvijećem). To je bilo nekoliko ostavljenih klasova iz kojih se načinilo kao »smiljevac« ili kao »traku« i okitili raznim šarenim cvijećem. To bi se ostavilo na njivama, da ptice pozoblju zrnje.⁴⁴ U Hercegovini žito svuda obžanju, samo nasred njive ostave nešto klasja, koje nikada ne diraju, »za ptičice božje«.⁴⁴ U Krnjiću u Bosni ostave na svakoj njivi po tri rukovijeti ova (prosa) — nekih 50 strukova — jedan u sredini, a u dva ugla svagdje po jedan iz istog uzroka.⁴⁴ Prije žetve u Bosni kuće-domaćina meće jednu rukovijet klasja pod krov.⁴⁵ U srezu fočanskom

ostavlja se rukovijet klasja nepožnjeveno u polju »za hranu pticama božjim«. ⁴⁵ Na Popovom Polju ostavljaju neotkinut jedan klip kukuruza na stabljici kao »dar zemlji« što je pustila da je kukuruz tako uspio. ⁴⁵ Na ostrvu Menu, u Istočnom moru, kada se ovas požanje, baci se jedan snop na njivu s riječima: »ovo je za Jeda (boga Odina)! To neka njegovi konji na Badnje večer požobaju«. ⁴⁴ Oko Knina u Dalmaciji zadnji se snop »dovršak« spali na vatri od smrekovih grančica. Oko vatre igraju neoženjeni. ⁴⁶ Oko Đevdelije ostavlja se na zadnjoj njivi »na dedu Gospod brada«, ili »božja bradička« t. j. pusti se jedan kvadratni metar žita nepožnjeveno. Čim se ostavi brada, svaki žetelac baca svoj srp u zrak, govoreći: »Ud gudina sus zdrave; du gudina živi i zdravi da bidme!« — »Gospud povikje da dade. Nije na nego sus torbička, on na nas sus vrejšička!« ⁴⁷

Poslije okončane žetve u Otoku daju najbolju večeru u mobi »džeonicu«; ⁴⁸ u srezu boljevačkom »večeru«; ⁴⁹ oko Đevdelije »žitvarsku večeru« ili »krčmu« t. j. posljednju večeru radi žetve (žnijanja). ⁴⁷

II.

Ako se kani odmah vršiti, žito se vozi kući i slaže u »kamare«, »plastove« ili »stogove«. Žito se mlati cijepovima ili vrši na »gumno« (»guvno«, »armanu«) konjima, ili s volovima. Vrši se gaženjem kopita, odnosno papaka, ili oko Đevdelije pomoću »dikajne«. (Dvije 7—8 cm debele daske, združene, a na prednjoj strani povijene kao saonice, podešene za sklizanje. S gornje strane jedno naročito drvo utvrđuje jednu dasku uz drugu. Na ovo su pričvršćena užeta s jarmovima, da bi se »dikajne« vukle. Odozdo daske dikajne načičkane su kremenjem i noževima testerastih sječiva, pa kada klizi po »vrahu« [rasturenom snoplju], a čovjek, na njoj sjedi, ona stabljike drobi ili siječe. ⁵⁰) U Bugara susreće se i brana za vršidbu koja plazi na četiri grede koje su usječene. ⁵¹ Osamljen je vršidbeni kamen u Pirdopskom, selo Čelopeč. ⁵² Zanimivi su valjci za vršenje iz kamena ili iz drveta, s utesanim udubinama ili zabijenim željeznim klinovima. ⁵³

»Gumno« ili »arman« mora se prije vršidbe uvijek pročistiti, ugnjesti. U Otoku kažu gumno se mora prethodno »dilatati« (očistiti od trave) i »utambati«, da bude ravno kao tepsija. ⁵⁴ U Otoku to rade tako: ukopa se u zemlju »stožer« (okrugao stupac). Za njega se veže »jedek« (uže). — Na kraju jedeka nalazi se željezna ili drvena kvaka. Na konje se meće »ogrlje«, a za ogrlje zakvači se kvaka. Konji se nagone oko stožera, dok se jedek ne namota. Onda se okrenu na obratnu stranu. Tako se radi, dok se gumno ne »utamba«. Po tome ga ravnaju motikama i gvozdenom lopatom i »sadilavaju s dilalom«. Gumno se »sadila« »kosisom«. (Kosica je stopu dugačka, a dva prsta široka; dolje je oštar brid, a gore su leđa, u sredini leđa su ušice za držak.) U Primorju i Dalmaciji ima gumna popločanih i s kamenom. ⁵⁵

Sl. 2. Gumno ili arman,

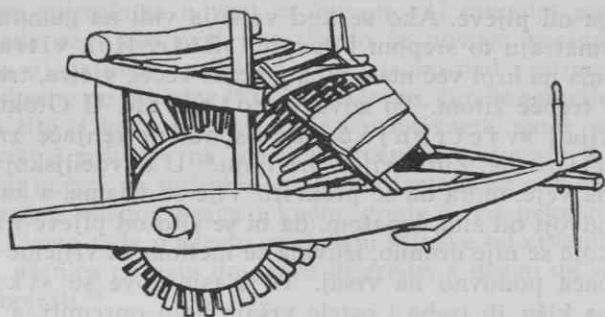
Foto Etnografski muzej u Zagrebu.

Kada se mlati cijepovima, pet do šest ljudi udara »cijepovima« (mlatovima) naizmjenice, t. j. u dva reda (dok jedna strana udara, druga čeka) po klasju od kraja gumna pa prema stožeru. U Poljicama kažu »uzimati klas«. ⁵⁵ Omlaćena struga goni se, dok se redom ne stjera u rupu od stožine, gdje se još malo bolje prižme cijepovima. Ostalo klasje na kraju se ovrši i s konjima. Mlaćena slama ne kida se kao vršena i upotrebljavaju je za pokrivanje krovova.

»Vršaj« — »vrah« — »vra« (80—100 snopova, koliko se od jednom može da izvrši) nalaže se ovako: najprvo se s kamare uzme najbolji snop i metne na vršaj. Zatim se nasaduju ostali snopovi (razvezani); no uvijek tako, da klasje dođe prema gore, a strnika dolje. Kad će početi da vrši, domaćina skine i onaj snop sa stožera, odriješi ga i baci odozgora na vršaj. Općenito je pravilo: i dok se vršaj vrši, i dok se žito veje, niko ne smije na gumnu (armanu, guvnu) da pije vode »da ne bi udarila kiša i pokisnuo vršaj«. ⁵⁶ Na guvnu ne dozvoljavaju ni da se jede hljeb. ⁵⁶

Konji se prežu za vršidbu tako, da im grive, po mogućnosti, budu okrenute prema unutra. Uže je vezano za stožer, a na kraju užeta nalazi se kuka, kojom se zakvače konji za ogrlje. Na svakom ogrlju nalazi se petlja. Počinje se s obale (s kraja) i tjera prema stožeru (sredini). Kada se uže oko stožera omota do kraja, konji se okrenu, i sada idu od stožera prema obali gumna (prema kraju). Ujutro, dok je vršaj još čitav, obrće se vilama; u podne, kada se slamke ositne na 10—15 cm dužine, s grabljama, a poslije, kada se slama sasma isitni i žito padne dolje, obrnjuje se drvenom lopatom, da se izgruje i da na njemu ne

ostane ništa do košuljice.⁵⁷ U Poljicama, kad se izažme klas, prva slama ispliva na površinu, splavi se s grabljama, a s vilama baci u pojatu. Dok se vadi slama, konji se hrane.⁵⁸ U Otoku, kada sprema slamu, čiste vršaj od čiste slame ili »tari«. Kada ga očiste »proro-

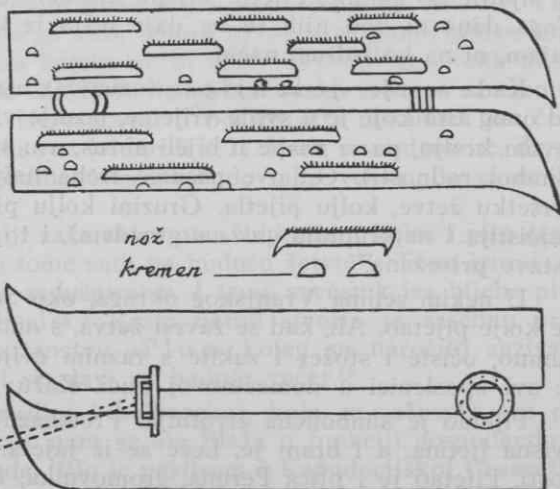

Sl. 3. Valjak za vršenje po Hristi Vakarelskom. Sofia.

guljaju ga« t. j. od obale (kraja) grabljama ili drvenim lopatama ga izdižu na stupac. Zupcima grabalja prave brazde u vršaju, pa kada ga izroguljaju, izgleda kao da je pooran. Onda opet uvode konje da dalje stupaju. Kada konje izvedu, zgrecaju grabljama »tar« (isprebijanu slamu) i to od stožera na obalu. Vršaj se zgrne na stožer.⁶⁰ U Lužnici i Nišavi, kada dođe na red da se na vršaju zrno »sreva« k stožeru, pa da se vije, domaćina, ili jedan od vršaća presiječe s lopatom gumno na četiri strane, od kraja u pravcu stožera, da se tako na gumnu dobije krst.⁶¹ U srezu boljevačkom onaj koji pravi krst ide od zapada k istoku i od sjevera k jugu i govori: »V o i m j a O c a, i S i n a i S v j a t a g o D u h a. N e k a t a k o b u d e !« A pravi krst zato, da bi se i dogodine krstile krstine na njivi, i da Bog blagoslovi rad.⁶² Poslije toga počnu svi radnici s grabljama i lopatama da guraju žito k stožeru »n a k u p« (na gomilu). — U devdelijskoj kazi vršaj beru u obliku groba u smjeru zapad—istok, da bi ga se mogla vijati, duvao jug ili sjever.⁶³

Danas već, skoro općenito, vrše strojem, bilo na pogon s konjskom snagom, bilo tje-ran »v a t r e n k o m« (lokomobilom). Ovo sretstvo izmjerilo je i opisane načine, koji su sve do najnovijeg vremena bili uobičajeni u našem narodu. Ta promjena utjecala je i na vijanje (vjetrenje) žita.

U ranije vrijeme zgrnjena se hrpa vjetrila tako, da se ovršeno žito s lopatom bacalo uzgor (u vis), a vjetar popuhuje i čisti

Sl. 4. Dikajne. Po crtežu Stevana Tanovića. Devdelijska.

ga od pljeve. Ako se kod vejanja vidi na gumnu prosjaka u Poljicima smatraju to sreptom i govore: »Bože, lipa vitra i prosjaka«. ⁶⁴ Kada ima na hrpi već malo žita, a nema većeg vjetra, treska se lopata s rukom i trepće žitom. To zovu »p r o t o č i t i«. U Otoku već su zarana počeli vijati »v j e t r e n j a č o m«. Ispod vjetrenjače zrna se izgrću »o g r e b l i c o m«. Žito uvijek privijaju. ⁶⁵ U devdelijskoj kazi, kada počne prvi da veje, mora da se prekrsti. Vije se vilama, a kada se skoro sva slama odvoji od žita, lopatom, da bi se žito od pljeve i zemlje očistilo. Klasje, koje se nije orunilo, izdvaja se metlom za vrijeme vijanja, te se sutradan baca ponovno na vršaj. To klasje zove se »s k u v a l«. ⁶³ Ako izgleda na kišu, ili treba i ostale vršaje brzo opremiti, a nema vjetra, zgrne se žito u pljevi i pohrani pod krovom gdje čeka na red, da se proveje. Kada se ovejano žito ne može odmah da spremi u hambar, već mora na gumnu da prenoći, u Lužnici i Nišavi baci se u tu gomilu žita sjekira, nož ili srp, da prenoći u žitu. Niko ne zna zašto se to radi. Ostalo je od starine i tako treba da se čini. ⁶¹

U nekim selima postoji običaj, da svaki gospodar, kada okonča vršidbu, zakolje za ručak ili za večeru pijetla. ⁶² Pravoslavni oko hrvatskog Karlovca, kada sve žito »d o v r š e«, vežu snašu na stožer i tu je drže vezanom sve dok ne obeća, da će dati »d o v r š a n i c u« (obično vruća pogača, sir i piće). ⁶³

Kada se u niškome srezu ovrši posljednje žito (ječam, ovas ili što drugo), zakolje se pijetao ma kakove boje, i to na samom stožeru na gumnu, tek što se slama digne, tako da sva krv iscuri u pšenicu. Poslije sijač uzme nešto pšenice i sipa ju kroz probušenu slanicu, zatim kroz srebrni prsten i probušen sunčogled. Kad se žito prenosi kući, odnesu i ove stvari. Sunčogled objese u žitnici i ne diraju ga više. Okrvavljeno pomiješaju poslije s ostalim žitom. Upotrebljava se za mljevenje, a i za sijanje do godine. Pijetla pojedu uposlenici. Glavni dio dobije orač. Toga dana ni kod njih se ne daje ništa iz kuće, ni na poklon, ni u zajam, ni na koji drugi način.

Kada se sije »j e s e n j i c a« (ozimica), uzme se nekoliko pregršti od onog žita koje je u svoje vrijeme, poslije vršidbe, pokapano s pijetlovom krvlju, pa se naspe u bijeli ubrus, a u sredinu se turi jedno jaje (simbol rodnosti). Od ove pšenice treba nešto posijati. ⁶⁶ I Rusi, po svršetku žetve, kolju pijetla. Gruzini kolju pijetla na gidži (najbolja, najčistija i najkrupnija gidža s grožđem), i to na novo ljeto, gdje ga i ostave privezana. ⁶⁷

U nekim selima Vranjskog okruga, oko Surdulice, tom zgodom se ne kolje pijetao. Ali, kad se završi žetva, s onom metlom s kojom čiste gumno, očiste i stožer i zakite s raznim cvijećem. Te večeri počaste se svi uposlenici u domaćinovoj kući. Kažu: »d a j e m o k r č m u«. ⁶⁶

Pijetao je simbolična životinja. Pretskazuje vrijeme od kojega je ovisna ljetina, a i brani je. Leže se iz jajeta. A jaje je simbol plodnosti. Pijetao je i ptica Peruna, gromovnika, koji gospodari nad oblacima. Njemci su ga isto tako žrtvovali svome gromovniku Donaru. ⁶⁶

Ima i drugih žrtava zahvalnica u vezi sa žetvom. U mnogim podrinskim mjestima, kada zamijese prvi put tijesto iz novoga brašna, otkinu parče, načine iz njega križ i prilijepi ga poverljivo nad vratima, gdje ostaje, dok sam od sebe ne otpadne.⁶⁵ U Dragačevcu, čim se samelje prvo brašno od novog žita (i kukuruza) i zamijesi u načvama, uzme se malo tijesta, načini krst i prilijepi na istočnim kućnim vratima.⁶⁶ U Levču domaćica neće ni početi da mijesi, dok ovim tijestom ne namaže unakrst tri mjesta gornjeg kućnog praga i kućne grede.⁶⁷ Po neke to rade na Veliku Subotu. Samo tada u tijesto umiješaju i ljuske od crvenih jaja.⁶⁸ Prvo se čini, da pšenica poraste do praga ili grede, a drugo da se kuća očuva od svake bolesti.⁶⁹

U Krniću u Bosnoj, kad domaćica načini od prvog samljevenog brašna tijesto, načini krst, ali ga prilijepi više načava, gdje ga više niko ne dira. Kada se od ovog prvoga brašna ispeče hljeb, svakome, ko naiđe pored kuće, dade se po komadić, a naročito siromasima i djeci. Ne nadode li niko, onda ga domaćica odnese u susjedovu kuću i dade svakome parče govoreći: »vidi, kako mi je lijep hljeb«.⁶⁸

U Hessenu u Njemačkoj od posljednjeg nedovršenog snopa samelje se žito i umijesi kruh za sirotinju.⁶⁸

Sve su ovo očigledne žrtve nekom slovjenском božanstvu rodnosti. No kojemu, danas se pod sigurno više ne zna. Iz poganske pradobe znademo, da su zemljoradnički radovi izričito spojeni kod spominjanja Svantovidovih svečanosti. O velikoj svečanosti poslije žetve u Svantovidovom hramu u Arkoni, koje su bile spojene s brojnim žrtvama, uzeo je svećenik iz ruke božjeg kipa rog, u kojem je bilo vina, i po stanju vina, što je od prošle svečanosti preostalo, pretkazivao bi rod slijedeće godine. Po tome bi taj ostatak vina izlio do nogu kipa, a rog bi, uz zazivanje boga i uz molitvu, iznova napunio. Među zavjetnim darovima isticao se ogromni medeni kolač, veći od čovjeka. Svećenik bi se postavio iza kolača i obratio sabranom puku s pitanjem, da li ga vide? A kad bi mu narod odgovorio, da ga vidi, iznova bi od boga molio obilan rod, da ga narod na godinu iza kolača ne bi vidio, t. j. da tako velik bude taj zavjetni kolač.⁷⁰ Taj se običaj do danas baš ovako sačuvao na raznim mjestima Slovanstva. U Hercegovini o Božiću pita domaćina iza česnice ukućane: »m i l a m l i s e« (vidim li se?). Kada mu odgovore, da se vidi, zaželio bi, da do godine česnica bude tako velika, da se ne bi vidio.⁷¹

U jugozapadnoj Rusiji zakriva se otac za božićni kolač i pita ženu i djecu, da li ga vide. Po tome sudi na buduću žetvu.⁷² Slično iznosi A. Iliev bugarsko porijetlo o zadušnicama. I tamo svećenik iza hljeba pita ljude: »Vidite li me seljaci?«⁷³ Ruski narod stvorio je zasebnu predodžbu o nekakovom božanstvu »Plug« kojeg su naročito zazivali kolede, i »Ušena« koji se slavi na badnje večer.⁷⁴

U pučkoj tradiciji ruskoj i balkanskoj, koja se sačuvala sve do današnjega dana, spominje nam se sv. Blaža u funkciji gospodarskoj, napose kao zaštitnika stada. (Bio je pastirom u Kapadocijskoj Cezareji). Nije danas više jasno, da li je on namjerno od crkve same, ili mimo

nje po samom puku, po sličnosti imena, poistovjećen sa staroslovjenskim poganskim bogom zemljodjelstva Volosom. (*Βλάσιος* = Валось - Власъ, голось - гласъ). U Rusa sv. Blažu posvećuje se prva odrezana rukovijet ploda, a zovu je »Vlasiojovym bradinim vlasima«. Kod toga postoji običaj, da se vežu s uzlom. Kažu: завивать, завѣзять Волосу бороду! — Prema tradiciji ruskoj, bugarskoj i češkoj sv. Blaž je zaštitnikom stada. A Veles, Volos razvio se iz kućnih demona u boga gospodarstva i stada. Pa Niederle, s pravom, zaključuje, da je ispravnije uzeti, da je na sv. Blaža prenešen kult Veles-Volos, no obratno, kako su sudili Miklošić, Veselovskij i dr. da je Veles nastao iz sv. Blaža.⁷⁵

Kada smo već kod ovih žrtava, neće biti suvišno, da ukažemo na nekoje potpuno istovjetne i kod prvog oranja i sijanja, kada su one molitvene, a ne zahvalne. Po istovjetnosti biće namijenjene jednom te istome božanstvu ili demonu. U Pečenjvcima, prije no što započnu sa sijanjem, zakolju pijetla na stožeru na gumnu. Pijetao se skuha i pojede na njivi,⁷⁶ a čine to zato, da im pšenica poraste visoko kao stožer, a zrno bude crveno kao pijetao.⁷⁶

U Lužnici, uoči dana kada će da počnu sa sijanjem, iznesu malo žita iz hambara i zapale uz žito voštanu svijeću. Žito okade, a na istom mjestu zakolju pijetla. Nekoji nadnesu pijetla nad samo žito, da po neka kap krvi kapne i u samo žito, a nekoji uzmu samo glavu i iz nje iscijede malo krvi u žito. Na mrsan dan pijetao se poruča; inače se ostavlja za slijedeći. To žito smatra se kao »molitveno« i na njega se prituri žita koliko je potrebno.⁷⁷ U nekim kućama u Masurovcu, kada izvade iz torbe sjeme, kolju pijetla ili pile i krvlju nakapaju to sjeme. U selima oko Pirota, ako nemaju pijetla, kolju pile. U Nišavi glava zaklanom pijetlu mora da pane ravno u samo žito. Žito, nad kojim je zaklan pijetao ili pile, meću u kući na zemlju i pale voštanu svijeću; na raonik stave živi ugljen i s njim okade žito. Po tom ga presipaju i nose na njivu. Kada orač otiđe na njivu, nekoliko se puta prekrsti, a onda zakopa u brazdu glavu onog pijetla, odnosno pileta. Kada žene od zaklanog pijetla ili pileta zgotove ručak, nose ga na njivu.⁷⁸

Ovim podacima nije potreban dalji komentar.

Kada se okonča vršidba oko Đevdelije mladići prave »d ž a m a l u«. Obuku se kako mogu nakaradnije (naročite kape, zvonca), ogarave se na licu i onda oko 8 sati otpočnu igrati po kućama. Nađu i ko će da im svira i udara u »d a i r e« (tamburin). Odigraju kolo, dva, i nakon što su ih nadarili ječmom, pšenicom itd. idu u drugu kuću. Oko ponoći načine odmor na sred sela. Donesu krupne slame, nalože vatru, posjedaju oko nje i pjevaju. A kažu da to čine, da bi »d a j r e d ž i j a« zagrijao daire, jer zbog noćne vlage koža popušta, a daire onda ne odjekuju dobro. Poslije toga nastave igranjem do zore.

Obučeni su: neki imaju kožuh naopako, a o pojasu opasani su užetom, na kome vjesi desetinu »d ž a n g a r a k a« (velikih zvonaca), pa kada igraju, prave zaglušnu buku. Neki udaraju u praznu, s prijeda obješenu kantu. Neki bi obukao dugu bijelu košulju, opasao se pojasom

i zabradio ženskom maramom, opasao poderanu žensku kecelju, zadjenuo za pojas preslicu, vezao uzicom vreteno, pa oponašao predenje. Za njom muž nosi dijete, načinjeno iz krpa, pa, ponekad, opali majku s djetetom po leđima; pa kao da se dijete rasplakalo — sam oponaša dječje glasove — pa se onda trsi, da ga ušutka.

Džamalare svako lijepo dočekuje i dariva žitom, samo da ga što bolje »blaguslove« — »blagušove!« Džamalar koji ide s margarcem ili s konjem i sakuplja žito, blagosiva: »Gospod da ti dade (ako je muž) koliko tipciji (u čemu žito nosi) toliko ženi, koliko zrnca, toliko deca!

Od žita džamalari dadu nešto crkvi, nešto prodadu da dokupe što im treba za večeru, da se bogato sprovede. Večera se kuha i blaguje u polju, obično na nekom gumnu. Te večeri isto tako udaraju daire.

Ovo je obredna igra i usko, po čitavom svome karakteru, povezana s agrarnim kultom s obradom zemlje. Ima mnogo srodnosti s kultom eleuzijskih i olimpijskih svečanosti grčkih, kao i Saturnalia rimskih.⁷⁹

III.

Pregledavši značajnije žetvene običaje i obrede Slovjena, a napose južnih, pa zgodimice i Germana, radi uporedbe spomenuću i rimske svečanosti u vezi sa žetvom.

I Rim je imao sjetvene običaje i obrede »feriae sementinae«, a u julu i augustu žetvene svečanosti. Spadali su među tzv. »popularia sacra« koje je svaka obitelj, bez naročitih privilegija, i bez učešća svećenika, mogla da sama obavi.

Prethodila im je pokajnička žrtva »krmače« (»porca praecidanea«), koja se na svakom seljačkom dvorištu prinosila prije požnjavanja pšenice, žita, prosa, graha i repičina sjemenja za mrtve i za eventualne propuste kod sahrane. Bogovi oranica i podzemlja povezani su, pa se dobra žetva može iščekivati samo kod zadovoljenih i smirenih podzemnih sila. Prethodno Janusa su se sjetili darom tamjana i vina, Jupitera novim darovima i molitvama za blagostanje kuće i dvorišta. Utroba žrtvovane krmače i jedan dar u vinu prinesao bi se podzemnoj boginji Ceres.⁸⁰ Drugi običaj, pred samu žetvu, vjerojatno uz učešće svećenika, bio je tzv. »praemetium« tj. prva rukovijet žetve u čast božice Ceres. Na selu bile su ove svečanosti povodi, da puk dade oduška osjećajima radosti i zahvalnosti svim mogućim načinima pjevanja i plesanja.⁸¹

Muški bog zemljoradnje i njezina blagoslova bio je Saturn. Sve-tište mu je bilo na kapitolinskom uzlazu.⁸² Kroz čitavu godinu, izuzevši njegove praznike u decembru, noge na božanskom kipu bile su omotane i kao svezane vunanim povojima, da bi se talismanski osiguralo blagoslov koji od njega proizlazi i njegova nevidljiva prisutnost preko obvezivanja njegova kipa. Činodejstvovalo se, ne kao obično pokriveno (velato), već s otkrivenom glavom (aperto capite). To su krstili »lucem facere« — (praviti svijetlo).⁸¹

Saturnus bio je i bog drveća i bog vinogradarstva. Zato je vjerojatno i njegova svečanost »*saturnalia*« metnuta u decembar, kad je zemlja već mirovala, kada su svi poljski radovi bili dovršeni, urod pospremljen, pa se moglo posvetiti samo nesmetanim užicima. *Saturnalia* započinjala su 17. decembra i trajala 7 dana, dakle, do 24. A to je bio današnji badnjak, najkraći dan u godini, dan umiranja sunca koje je u minuloj agrarnoj godini izvršilo svoju misiju. Na 25. XII slijedio je zimski solisticij, »*dies natalis solis invicti*« (rođendan nepobjediva sunca). U mnogim religioznim sistemima ovi poslednji dani imaju značenje jedne blagoslovljene i opće obnove prirode. Karakter ove svečanosti bio je: radost i sloboda, raspušteno veselje, gozbe i darivanja. Robovi su smjeli jesti pred svojim gospodarima, negdje i s njima zajedno, pa da ih ovi kod stola i posluže. Tih dana moralo se odgoditi svako neprijateljstvo, sudovi su mirovali, a izvršenje kazna odgađalo.⁸³

Druga svečanost u slavu žetve jesu »*Consualia*«, istovremeno i na uspomenu otmice Sabinjanki. *Consus* je bog zemlje i poljoprivrede, neka vrst *Tellumo* i *Dis Pater-a*. Svetkovala se tri puta u godini: u nonama *Julia*; žrtvovali su svećenici na žrtveniku kojeg bi se iskopalo iz zemlje. Glavna proslava bila je, međutim, na 21. augusta, prije no što su započela žrtvovanja *Ops Consivia* u *Regii*. *Quirinalski flamin* i *vestalinske djevice* skrbili su za žrtve koje su ovamo pripadale. Održavane su *circenzijske utrke* na kolima i s konjima bez konjanika. S ljudima su svetkovala i tegleće životinje, konji i mule, koje su se toga dana, ovjenčane cvijećem, odmarale od posla i dobro hranile. Ovi običaji i trke potsjećaju na *Eleuzinske*, *Olimpijske* i druge trke Grka, koje su se isto tako, većinom, obdržavale nakon okončane žetve.⁸⁴ Treći put svetkovana su *consualia* 15. decembra, kao uvod u *Saturnalia*.

Postojao je u Rimu i zaseban red »*Collegium fratrum Arvalium*«, čiji je svećenički znak bio jedan vijenac iz klasja s bijelom vrpcom. Tim je i označen kult kao boginje polja i oranica. Osnivaocem toga *Collegia* smatra se *Acca Larentia*, žena pastira *Faustulusa* i othraniteljica *Romulova*.

Collegium upotpunjavao se kooperacijom iz članova najuglednijih rimskih obitelji. Na čelu kolegija stajao je »*Magister*«, a birao se na svečanostima svake godine u *Gaju božice Dea Dia*. Zastupao ga »*promagister*«, a imali su svog »*flamin*«, i zamjenika »*proflamin*«. Ministrovali su im »*Camilli*«, koji su morali da budu »*fratrimi*« i »*matrimi*« isto tako članovi iz najboljih familija rimskih građana.⁸⁵

Funkcije braće bile su redovite i neredovite. Središte religioznih dužnosti bila je služba božici rimskih poljana »*Dea Dia*«, identična s *Tellus*, *Ceres* ili *Ops*, srodna *Fauni* i *Flori*.

U mjesecu maju, kada su prvi poljski plodovi dozreli, i kad je trebala da započne žetva, vršili bi svoje bogoslužne čine u božičinom gaju, na desnoj obali *Tibera*, na »*vica Campana*«. Pripremni obredi obavljali su se u gradu u kući *magistrovoj*. Svečanosti nisu bile vezane na fiksirani datum, već bi ih početkom godine navijestio *magister* i

to ili za 17, 19 i 20 ili na deset dana dočnije 27, 29 i 30 maja. Prva slava »d o m i« vršila se u kući magistra ili protomagistra u gradu; najsvetčaniji dio obavio bi se u božičinom gaju, a treći opet »k o d k u ć e«.

Obred prvoga dana: jutarnja služba, a poslije podne zajednička gozba braće i kamila. U rano jutro žrtvovalo bi se Dea Dii tamjana i vina, malo suhих plodina tj. cerealia od minule godine i zelene tj. svježe od ove godine. Okolo se dijelilo lovorikom ovjenčane kruhove i miro-pomazana slika Dea Diae. Slijedila bi kratka sjednica kao zaključak ovog bogoslužja. Nakon što bi se braća okupala, došla bi poslije podne opet skupa. Prvo bi jeli braća i četiri dječaka dvoritelja (camilli); zatim bi žrtvovali tamjana i vina, našto bi dječaci, uz pomoć slugu, odnesli nešto od jela, napose iz uroda ove godine, na žrtvenik (»fruges libatae«); a onda su dobili pomast i vijence. Po tom bi još jednom dodirnuti plodine Ceres i išli k večeri. Ostaci ove, pomast i ruže iz vijenaca, razdijelili bi se i ponesli kući, čim bi se braća, nakon uobičajenog pozdrava »feliciter« (srećno) razišla. Drugog dana nije bilo svetkovanja. Slijedećega dana (19 ili 20 maja) sastali bi se rano izjutra u gaju Dea Diae pred vratima. U ovome gaju, bile su i razne zgrade i postrojenja: hram, veliki žrtvenik, i više ognjišta za žrtvovanja, te oltara; jedan tetrastylos i circus.

Počelo se pokajničkom žrtvom. Prinosio ju je magister od dva praseta i jedne »bije le k r a v e« (njezina bi se utroba metnula na jedan žrtvenik u cirkusu). Iza toga sva bi braća u tetrastylosu blagovala od prasadi i pila od njihove krvi. Po tom bi u procesiji s prekrivenim glavama i od Romula određenim vijencem klasja, urešeni bijelom vrpcom oko glave, pošli gore u gaj, gdje bi magister, u ime sviju, žrtvo-vao ugojeno jagnje, čija bi se utroba, radi znakova, brižno pretražila. Poslije toga svi bi darivali s tamjanom i vinom i vratili se u hram, gdje bi prikazali darove u loncima, dok bi magister i flamen pred hramom prinesli drugu žrtvu.

Zatim bi dva brata otišli sa slugama, da donesu »p l o d i n e«, koje bi braća jedan drugome iz ruke u ruku dodavali, dok ne bi došle natrag u ruke sluge. Izgleda da je to bilo jedno posvećivanje novih plodina, kod česa treba predmijevati jednu obrednu oranicu, posvećenu, u blizini gaja ili u njemu samome. Na to bi sva braća otišla u hram, molila se, otvorili vrata i smjestili na obronku, sjeli na kamene klupe i dali da se narodu, koji se ovdje sakupio, dijele hljebovi ovjenčani lovorikom, miro-pomazane slike itd. Napokon bi se hram zatvorio, a sluge odstranile. Slijedio bi ples oko oltara (tripudium), kod česa bi se braća raspasala, podijelila u tri skupine i pjevala starinske pjesme, čiji bi se tekst među braću porazdijelio. Bile su to: kratka molitva Marsu i Larima.⁵⁸

Iza toga bi se birao magister i flamin za slijedeću godinu. Po tom bi slijedila zajednička gozba.

Napokon bi se braća zaputila u cirkus gaja, gdje bi jedan dječak dao znak za početak trka s kolima. Išlo bi se samo na bigama, kvadrigama i tzv. desultores. Kao nagrade dijeljene su paome i srebrni vijenci (vjеровatno klasja). Na to bi se braća povratila u grad,

u kuću magistrovu, gdje bi još jednom blagovali, žrtvovali tamjana i vina, pa darivani vijencima, miomirisima i plodinama, razišli bi se.

Trećeg i zadnjeg dana — završetak svečanosti — obavio bi se istim običajima i ceremonijama kao i prvi dan.⁸⁶

Napokon bila je žetvena svečanost i u čast božice Ceres. I jezik, i terminologija u kultu, kao i svećenice potječu iz grčke Italije. I hram njezin na brdu Aventinu, na ulazu u cirkus, izveden je skroz na grčki način. Prije proslave (u avgustu) žene su se morale kroz devet nožiju sudržati od svakog odnošaja s muževima. Onda bi dolazile na proslavu u bijelim haljinama (simbol čistoće), i okićeni s vijencima zreloga klasja, prvijenaca u plodinama.⁸⁶

Kao što smo u našega naroda vidjeli žrtvovanje prvijenaca od novoga brašna, tako je i u Rimu postojala prastara zahvalna svečanost za prvi užitak novo dobivena žita tzv. »Fornacalia«. Tada se uživao prženi »Far«, prastaro nacionalno zrnje Italije. A pržilo se u krušnim pećima, čiji je zaštitnik bila božica »Fornax«, otud i svečanostima ime »fornacalia«. Doba je spadalo u februar, no praznik bio je pomičan. Slavile su se po kurijama, pod nadzorom »Curio maximu s«-a, koja je unaprijed naviještala i dane. Slavilo se svečanim gozbama, a kod tog su uzele učešća zajednički sve kurije. Koji ne bi došli, nazvali bi ih »stultici« (budale), jer da nisu znali više da nađu ni svoje kurije. Takove budale slavile bi svoje zasebne »fornikalije« na dan Kvirinalija 17 februara tj. na posljednji termin. Zato se taj dan nazvao: »Stultorum feriae«.⁸⁶

Pregledali smo svečanost žetve u našega naroda, kod ostalih Slovena, kod ostalih susjeda, i napokon u antici. Svima je zajednička vjera: da je uspeh žetve uslovljen od podzemnih demona, koje se kod sjetve molitvama i žrtvama odobrovoljiti, a kod žetve zahvalnicama naklonima učiniti mora. Sjetva je neizvjesnost, žetva je radost nad uspjesima. Osigurava se kontinuitet rodnosti prenosom sjemenja iz prošlogodišnje žetve u novogodišnju sjetvu.

U Rimu žrtvovanju prvijenaca nove žetve prethodi žrtva klasja iz prošlogodišnje. Svagdje je nosilac rodnosti sunce, izvor svjetlosti i topline. Za njegove solisticije vezani su obredi, običaji i svečanosti.

Krvne žrtve ostale su do danas. Iako ne svuda. Žrtvuje se pratilac boga svijetla i gromovnika pijetao. U Rimu svinja, simbol sreće i blagoslova, kod nas glasnik vremena. Svagdje su svečanosti žetve spojene pjesmama, gozbama, igrama i veseljem. U Đevdeliji vidimo i s krabuljama kao na Saturnalijama. To je pračovječanski motiv. Iza napora, muka, straha, dolaze dani užitka i radosti. Ali dolazi nova godina. Trebaće nove pomoći starih sila. I njima se žrtvuju pijetlovi, no i prvijenci užitaka. Kršćanstvo je kanaliziralo te poganske preostatke u svoje vode, ali iskonsku pogansku karakteristiku nije moglo da zatoni. Ono čovječansko jače je od svega.

Resumé.

Die Ernte in Jugoslawien (Sitten u. Bräuche, ihre Anwendung und Verbreitung).

Der landwirtschaftliche Kalender des Ackerbauers, solar und lunar an die Bearbeitung des Bodens gebunden, hat sich auch noch bis heute seit der heidnischen Urzeit kaum verändert. Vom Tage der Sonnen-Erstehung angefangen (25. XII.) bis hin zum Erntefest als Abschluß der Ernte zieht sich eine Kette der verschiedensten magischen Handlungen, alle mit dem einen Ziel: die Fruchtbarkeit und den Ertrag der Ernte zu vermehren. Beim Ernten selbst unterscheiden wir 3 von einander geschiedene Handlungen: 1. des Mähen oder Schneiden des Getreides; 2. das Binden der Ähren und das Schlichten: in Kreuze (am Feld) oder in Tristen (am Dreschplatz); 3. das Dreschen (absondern der Fruchtkörner von der Ähre und Reinigen von der Spreue).

Bei den Erntegebräuchen und -Handlungen sehen wir deutlich verschiedene Einflüsse: a) Allgemein-urmenschliche, die, mit wenigen Ausnahmen allen Völkern gemeinsam sind und als die unbedingt ältesten bis in die graue Vorgeschichte hinein stammen. b) Die antiken Einflüsse, vornehmlich griechisch-römischen Ursprungs. c) Die urslawischen Einflüsse aus der Heidenzeit. d) Das Christentum. e) Die Einflüsse der umgebenden Völker und deren Kulturen. f) Die Überbleibsel derjenigen Völker, die dieses Territorium noch in der Zeit vor der slawischen Einwanderung bewohnten und sich mit diesen nach deren Einwanderung amalgamierten.

Die alten Gebräuche bestimmen die Zeit der Ernte sowie auch die dazu zu verwendenden Werkzeuge. Die Ernte selbst ist ein Freuden- und Festtag. Von den früher üblichen Opferhandlungen sind jetzt nur mehr Symbole übriggeblieben: das Hochheben einer Handvoll Getreidekörner mit dem Gebet um Fruchtbarkeit und Segen; das Binden der ersten Garbe das »Gottesbärtchen« (Božja bradica), das entweder am Feld gelassen oder unter dem Giebel aufbewahrt wird, usw. usw. Die Schnitter flechten einen Erntekranz, welchen der Hausherr mit Speise und Trank ablöst. In einigen Gegenden ist es üblich, ein par Armvoll Halme ungemäht am Felde stehen zu lassen für die Vöglein des Himmels. — In anderen Gegenden wieder wird die letzte Garbe (»dovršak«), auf Tannenreisern verbrannt; um dieses Feuer tanzen die Unvermählten, was uns deutlich den Ursprung dieser Bräuche in den alten Opferfeierlichkeiten zeigt. Das Fest schließt mit dem Nachtessen »dožeonica« genannt.

Das Getreide wird auf dem Trettplatz gedroschen (»Arman« und »Gumno« genannt). Man drischt entweder durch treten der Pferde- oder Rinderhufe; in diesem Falle befindet sich inmitten des »gumno« ein Pflock (»stožer«). Oder man drischt mit Hilfe einer »dikajna«, einem Schlitten ähnlichen Gerät, das an der Unterseite Feuerstein und sägeartige Schneiden hat, welches von Ochsen auf dem ausgebreiteten Getreide herumgeschleift wird und die die Ähren schneidend zerdrückt. In diesem Falle befindet sich kein Pflock (stožer) auf dem Dreschplatz (Arman). Wo man das Stroh ganz haben will, wird mit der Hand gedroschen.

Das gedroschene Getreide wird gereitert: in früherer Zeit, indem man es mit der Schaufel in die Höhe warf, dann später durch Schütteln auf Sieben und jetzt mit eigens konstruirten Reitern. In einigen Gegenden, wenn das letzte Getreide geerntet wurde und das Stroh geräumt wird, schlachtet man einen Hahn am Dreschplatz, damit sein Blut in das unter der Triste gebliebene Getreide fließt. Dieses mit Blut getränkte Getreide wird in den Samen für das nächste Jahr gemengt.

Es gibt auch besondere Bräuche, wenn man das erste Brot aus dem neuen Weizen bäckt; es wird da z. B. ein Kreuz aus Teig geformt und an die Haustüre geklebt.

In Südserbien, in der Umgebung von Devdelija, gehen nach beendeter Ernte Masken mit Musik herum und tanzen in den Häusern, um Segen auf die Frucht heranzubeschwören, wofür sie dann mit Getreide belohnt werden.

Dies ist ein zeremonieller Tanz im agraren Kultus des Bodenbaues, welcher uns an den eleusinischen und olympisch-griechischen Kult erinnert oder an die römischen Saturnalien.

(Im obigen Artikel werden eine Menge Urbeispiele aus der slawischen Mythologie angeführt, aus der römischen Religion und deren Bräuchen, im besonderen der typische Orden »Collegium fratrum Arvalium«. — Außerdem ist eine reichhaltige Bibliographie angegeben.

Opaske.

¹ J. Lovretić: Narodni Običaji u Otoku, Zb. Ž. O. J. Sl. II, str. 272. Pop Dena Debeljaković: Косово поље. Срп. Етн. Зб. VII—321.

² Стојан Тановић: Српски народни Обичаји у Ђевђелиској кази. Срп. Етн. Зб. XLIV, стр. 337.

³ Josip Kotarski: Lobor: Spremanje priroda. Zb. Ž. O. J. Sl. XXI—182.

⁴ Frano Ivanišević: Narodni običaji u Poljici. Obradivanje zemlje, str. 117. Zb. Ž. O. J. Sl. IX.

⁵ Сава Мил. Милосављевић: Српски народни обичају из среза Омољског. Срп. Етн. Зб. XIX, 364.

⁶ Саватије Грбић: Српски народни обичаји из среза Бољевачког. Срп. Етн. Зб. XIV, 264.

⁷ Vidi opasku pod 2, str. 335.

⁸ Lubomir Niederle: Slovanské Starožitnosti. Dilu III, sv. 1, str. 100.

⁹ Niederle ibid. J. Matiegka: O tvarech srpů a jich užívání v době prehistorické. — Český Lid., Praha III., 359. A. Bezzenberger, Zur Geschichte der Sichel. Mannus II. Schrader: Reallexikon. 763.

¹⁰ Iz moje vlastite zbirke. Iskopine 1927 u Torčecu kod Gyekenyes-a.

¹¹ Niederle, ibid. 101, op. 1.

¹² ibid. 103.

¹³ Vidi op. pod 4.

¹⁴ Vidi op. pod 1.

¹⁵ Vidi op. 5.

¹⁶ Vidi op. 2.

¹⁷ Niederle II, kult. oddil, str. 243.

¹⁸ Niederle, dil. III, S. S. 112.

¹⁹ Juraj Božičević: Običaji u Sušnjevu selu i u Čakovcu. Običaji kod gospodarskih poslova. Zb. Ž. O. J. Sl. XV—207.

- ²⁰ Dr. Edmund Schneeweis, Grundriß des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten. Str. 218. — Саватије М. Грбић, *ibid.* (op. 6), str. 264.
- ²¹ Tanović, *ibid.* 337.
- ²² J. Lovretić (op. 1), str. 272.
- ²³ Frano Ivanišević, *ibid.* (op. 4), str. 118.
- ²⁴ Lovretić, *ibid.* 381.
- ²⁵ Pop Dena Debeljaković, *ibid.* (op. 1), str. 322.
- ²⁶ Schneeweis, *ibid.* (op. 20), str. 224.
- ²⁷ Tanović, *ibid.* 335.
- ²⁸ Luka Ilić, »Varoš«, Branje usjeva. Zb. Ž. O. J. Sl. XXIV—165.
- ²⁹ Milosavljević, *ibid.* (op. 5), str. 365.
- ³⁰ Niederle, S. S. III, 112.
- ³¹ Поп Атанасије Петровић: Скопска Црна Гора. Обичаји при пословима и у раду. Срп. Етн. Зб. VII—430.
- ³² Др. Сима Тројановић: Главни српски жртвени обичаји. »Жртве уз жетву и вршидбу.« Срп. Етн. Зборник XVII, стр. 17.
- ³³ Стоиловъ А : Брада на нивата. София 1903. Мариновъ Гради бр. 140; брада на дедо Господа; кишка на дедо.
- ³⁴ Niederle, *ibid.* III, sv. 1, str. 112.
- ³⁵ Снегиревъ: Руские простонародни празници. IV. 84.
- ³⁶ Trojanović, *ibid.* (op. 32), str. 19.
- ³⁷ J. Bystrom: Zwyczaje zniwiarskie w Polsce. Krakov 1916—49.
- ³⁸ J. Lovretić: Narodni običaji u Otoku. Zb. Ž. O. J. Sl. II, 382 i 383.
- ³⁹ Josip Kotarski, »Lobor«. Zb. Ž. O. J. Sl. XXI, str. 182.
- ⁴⁰ Trojanović, *ibid.* 25.
- ⁴¹ Iz vlastitih zabilježaka.
- ⁴² Dr. E. Schneeweis, *ibid.*, str. 224. Ilić Srpski narodni običaji, str. 183.
- ⁴³ Саватије М. Грбић: Српски народни обичаји из среза Бољевског. Срп. Етн. Зб. XIV, стр. 264.
- ⁴⁴ S. Trojanović, *ibid.* 18.
- ⁴⁵ Lilek: Volksglaube und volkstümlicher Cultus in Bosnien und Herzegowina. Wiss. Mitth. aus Bosnien und Herzegowina IV. Opferungen beim Säen und Ernten. S. 436.
- ⁴⁶ Schneeweis, *ibid.*, str. 224.
- ⁴⁷ Tanović (vidi op. 27), *ibid.*, str. 337.
- ⁴⁸ J. Lovretić, *ibid.* (op. 38), str. 382(3).
- ⁴⁹ С. Грбић, *ibid.* (op. 43), str. 266.
- ⁵⁰ Tanović, *ibid.*
- ⁵¹ Hristo Vakarelski: »Изъ веществената култура на българитѣ«. Извѣстия на народна етнографски музеи в София. Год. XII 1936, стр. 80, сл. 19.
- ⁵² Vakarelski, *ibid.*, str. 80—81, sl. 20.
- ⁵³ Vakarelski, *ibid.*, str. 82, sl. 22, i 83, sl. 23.
- ⁵⁴ J. Lovretić: »Otok«, *ibid.* (op. 48), str. 274.
- ⁵⁵ Ivanišević, *ibidem*, op. 23.
- ⁵⁶ V. Grbić, *ibidem* (op. 49), str. 267.
- ⁵⁷ Tanović (op. 47), *ibidem*, str. 340.
- ⁵⁸ Ivanišević, *vidi op. 55 ibid.*
- ⁵⁹ Cijepovi su štapovi ili poduži kolci iz hrastovine ili jablanovine, odnosno oskoruše, lijepo obrađeni, u vrhu zarezani, gde se nalazi svežanj od praseće kože, o kojem vjesi glavica od cijepa. Debeli kraj cijepa drži se u rukama, a tanjim se mlati.

- ⁶⁰ J. Lovretić. Otok, *ibid.* (op. 54), str. 275.
- ⁶¹ Владимир М. Николић: Из Лужнице и Нишаве. Обичаји уз пољске послове. Срп. Етн. Зб. XVI, стр. 260.
- ⁶² Savatije Grbić, *ibid.* (op. 56), str. 266.
- ⁶³ S. Tanović, *ibidem* (op. 57), str. 341.
- ⁶⁴ Fr. Ivanišević, *ibid.* (op. 58).
- ⁶⁵ N. Begović: *Život i običaji Srba Graničara*, 236.
- ⁶⁶ Dr. Sima Trojanović: *Glavni srpski žrtveni običaji*. S. E. Zb. XVII—21.
- ⁶⁷ А. С. Хахановъ: Празнование Новог Года у Грузинъ. Етнографическое обозрение. Књ. III.
- ⁶⁸ Trojanović, *ibid.* (op. 66), str. 29.
- ⁶⁹ Неколико привредних народних обичаја од Ст. Мијатовића. Караџић, свеска септембар-октобар, 1899.
- ⁷⁰ Niederle Lubomir: *Slovanske Starožitnosti*, II—240.
- ⁷¹ J. Bystroń: *Zwyczaje źniwarskie w Polsce*. Krakov, 1916—263. Hubert et Mause: *Mélanges d'histoire des religions* Paris. 1909—93—100.
- ⁷² Čubinski. *Trudy* III, 348.
- ⁷³ Niederle. S. S. Ž. II—240 (op. 70). *Sravni i Věstnik Slovanski Filologie a Starožitnosti*. Praha II, 286.
- ⁷⁴ Veselovskij: *Раз. VII 103. Кликать плугу (г. 1649)*.
Charuzin: *Етнограф. Обзорѣнис. Москва 1897 — 147.*
Niederle S.: *St. Z. III — 1, str. 112.*
- ⁷⁵ Niederle. S. S. Ž. *Dil II*, str. 113, op. 4. Machal Nákres 34. Afanasiev I—696. *Zibr: Vyročni obyčeje* 245, 281. R. Krek: *Veles, Volos und Blasius*. *Archiv für Slawische Philologie* I—134.
- ⁷⁶ Ivo T. Franić: *Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sisanje u srezu Slavonsko-požeškome*. *Glasnik Etn. muzeja u Beogradu* X—38. S. Trojanović: *Glavni srpski žrtveni običaji*. *Srp. Etn. Zb. XVII—15—16.*
- ⁷⁷ Ivo T. Franić: *spom. djelo. Glasnik Etn. muzeja u Beogradu, knj. XI, str. 32—33.* Vladimir Nikolić: *»Iz Lužnice i Nišave.«* *Srp. Etn. Zb. XVI, 258.*
- ⁷⁸ I. Franić, op. cit. (pod 77), str. 33. Nikolić, op. cit. (pod 77), str. 259.
- ⁷⁹ S. Tanović, op. cit. (op. 67), str. 342.
- ⁸⁰ L. Preller: *Römische Mithologie*. Berlin 1883, II, str. 4.
- ⁸¹ Op. cit. pod 80, str. 9.
- ⁸² Op. cit. (81), str. 14.
- ⁸³ Op. cit. 17.
- ⁸⁴ Op. cit. 18—19.
- ⁸⁵ Heuzen: *Acta Fratrum Arvalium*. Berlin 1874. Preller, op. cit., str. 29—30.
- ⁸⁶ Preller, op. cit. 33. *Acta Fratrum Arvalium, ibid.*

Objašnjenja u opaskama:

Zb. Z. O. J. Sl. = Zbornik za život i običaje Južnih Slavena (izdanje Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu).

Срп. Етн. Зб.: Српски Етнографски Зборник (издаје Српска Академија наука Београд).

S. S. Ž (S. S). Lubomir Niederle: *Slovanske Starožitnosti*, dio I, II, III, IV.
Wiss. Mitth. = *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina.*

